Bober, Wojciech Jerzy

Karl Reimund Popper 1902-1994

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 40/2, 139-150

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

N E K R O L O G I

KARL REIMUND POPPER
(1902–1994)

We wrześniu 1994 roku, w Croydon w Anglii, przeżywszy dziewięćdziesiąt dwa lata, zmarł Sir Karl Reimund Popper. Przyczyną śmierci były – jak podała prasa – powikłania związane z chorobą nowotworową. Świat stracił jednego z najoryginalniejszych myślicieli dwudziestego stulecia.

ŻYCIE

Karl Reimund Popper urodził się 28 lipca 1902 roku w Wiedniu, w rodzinie prawniczej o dużych tradycjach. Ojciec Simon Siegmund Carl Popper był doktorem prawa, tak samo jak dwaj jego bracia. To właśnie bibliotece ojca zawdzięczał młody Popper pierwsze zetknięcie się z książkami, których wpływ na swój rozwój podkreśla, a następnie z literaturą filozoficzną.

Jego osobowość kształtowała się w liberalnym środowisku, w jakim obracał się jego ojciec, w kręgach inteligencji krytycznie nastawionej wobec zasad funkcjonowania monarchii austro-węgierskiej, a później także w kręgach socjaldemokratycznych. Nie bez znaczenia jest z pewnością fakt, że filozoficzne środowisko Wiednia na przełomie stuleci, gdzie żywa była tradycja Macha, a wkrótce miało dojść do powstania Koła Wiedeńskiego, było bardzo aktywne, szczególnie jeśli chodzi o filozofię nauki[1].

Jednak – jak podaje w swojej autobiografii – największe znaczenie dla jego intelektualnego rozwoju miało przeżycie I wojny światowej i następującego po niej kryzysu. To wtedy następują pierwsze rozczarowania: do austro-węgierskiej monarchii, do szkoły, a w pierwszych latach powojennych – do komunizmu, marksizmu i socjalizmu w ogóle. Wtedy też Popper zaczyna formułować pierwsze rozwiązania problemów, które narastają w wyniku tych rozmaitych doświadczeń. Szczególnie bolesne wypadki prowadzą go, w 1919 roku, do odrzucenia marksizmu po kilkumiesięcznym okresie, gdy uznawał się za komunistę; policja otwiera ogień do nieuzbrojonych robotników, pochodzących zarówno z kręgów komunistycznych, jak i socjaldemokratycznych, starających się – za namową komunistów

– uwolnić z aresztu kilku uwięzionych działaczy. Zginęło wtedy wielu młodych robotników. Popper zaszokowany został brutalnością policji, ale jednocześnie bezwzględnością teorii, nakazującej intensyfikację walki klasowej jako środka do przyspieszenia przyjścia socjalizmu i dopuszczającej poświęcanie ludzi w walce rewolucyjnej.

Uznawszy, że szkoła nie stanowi miejsca odpowiedniego do rozwijania zdolności umysłowych, Popper porzucił ją w 1918 r. i zaczął uczęszczać na uniwersytet jako wolny słuchacz, gdzie słuchał głównie wykładów z matematyki i fizyki teoretycznej. W dziedzinie filozofii podejmuje on studia nad filozofią Kanta. W roku 1922 zdał egzamin dojrzałości, a dwa lata później egzaminy, uprawniające go do nauczania w szkołach podstawowych. Podejmował różne zajęcia: w latach 1922-24 był pomocnikiem stolarza, później – ze względu na brak miejsc dla nauczycieli – podjął się pracy z dziećmi porzuconymi. W roku 1925, dzięki możliwościom stworzonym dla grupy pracowników społecznych, mógł stać się studentem Instytutu Pedagogicznego, placówki w luźny sposób związanej z uniwersytetem, i tam kontynuować studia, tym razem głównie poświęcone psychologii. W roku 1928 Popper obronił rozprawę doktorską na temat: *Zagadnienie metody w psychologii myślenia* (*Zur Methodenfrage der Denkpsychologie*). Promotorem był Karl Bühler. O pracy tej pisze Popper bardzo sceptycznie; zaraz po doktoracie w zasadzie na zawsze porzucił psychologię.

W roku 1929 Popper uzyskuje prawo nauczania w szkołach średnich niższego szczebla jako nauczyciel matematyki i fizyki, a w rok później rzeczywiście podejmuje pracę nauczycielską. Jest to także okres, kiedy zaczyna on formułować swoje koncepcje. W tym czasie coraz żywiej rozwija się nurt neopozytywistyczny. Popper zapoznaje się z wynikami ogłaszanymi przez pozytywistów, co umacnia go w przekonaniu o słuszności własnych idei. W wyniku zachęty ze strony Herberta Feigla, Popper rozpoczyna pisać dużą pracę zatytułowaną *Dwa podstawowe zagadnienia teorii poznania* (*Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*), swoje idee prezentuje również w formie referatów na różnych zebraniach i spotkaniach. W 1933 r. z pracą zapoznają się czołowi przedstawiciele neopozytywizmu, w tym Schlick i Neurath. Za poparciem Schlicka i Franka praca zostaje skierowana do druku w neopozytywistycznej serii „Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffasung", jednak redakcja domaga się skrótów. Kilkakrotnie skracana praca ukazuje się wreszcie pod koniec 1934 r. jako *Logik der Forschung*. Reszta pracy czeka na wydanie aż do roku 1979.

Związki Poppera z Kołem Wiedeńskim są dość skomplikowane. Sam on uważa się raczej za krytyka Koła, niż sprzymierzeńca, jakkolwiek podziela z neopozytywistami pewne przekonania, dotyczące racjonalności dyskursu, dążenia do ścisłości i krytycyzm. Nigdy też nie był uczestnikiem właściwych zebrań Koła, tj. prywatnego seminarium Moritza Schlicka. Jednak jego zbliżenie do tego środowiska stanowi, jego zdaniem, przyczynę powstania wielu nieporozumień, i to zarów-

no ze strony zwolenników Koła, jak i krytyków: ci pierwsi czasami uznają, że można by go przekonać do zmiany falsyfikacjonizmu na weryfikacjonizm, drudzy mylnie pojmują ideę falsyfikacjonizmu za kryterium znaczenia, a nie demarkacji.

Jak przyznaje w swojej autobiografii, od końca lat dwudziestych spodziewa się nieszczęść, związanych z narastaniem faszyzmu i nacjonalizmu; w 1927 roku on i jego przyszła żona są świadkami otwarcia ognia przez policję do nieuzbrojonej manifestacji socjaldemokratycznej w Wiedniu. Zdaje sobie sprawę z tego, że Austria prędzej czy później padnie łupem Niemiec. Oboje rodzice Poppera pochodzili z rodzin żydowskich, jednak przeszli na religię luterańską, zanim urodziły się im dzieci; Popper z zaniepokojeniem obserwuje narastanie antysemityzmu. Ponieważ *Logik der Forschung* odniosła sukces, Popper otrzymuje liczne propozycje wykładów. W latach 1935-36 wyjeżdża na dwa dłuższe pobyty do Anglii, gdzie wykłada w Bedford College, jest gościem na seminarium Hayeka w London School of Economics, spotyka wielu znanych filozofów i uczonych. Przewidując katastrofę polityczną, Popper składa ofertę prowadzenia wykładów w Canterbury University College (obecny Uniwersytet w Canterbury) w Christchurch na Nowej Zelandii i pod koniec 1936 roku otrzymuje odpowiedź pozytywną. Teraz razem z żoną rezygnują z posad nauczycielskich i wyruszają przez Londyn do Christchurch, gdzie docierają w marcu 1937 r.

Dwanaście lat (do roku 1945) spędzonych na Nowej Zelandii, to dla Poppera okres wytężonej pracy, w którym zasadniczo dochodzi do wykrystalizowania się jego koncepcji, dotyczących nauk społecznych – dojrzałą formę osiąga *Nędza historycyzmu*, będąca rozwinięciem idei przedstawianych już w Londynie, na seminarium Hayeka, oraz *Społeczeństwo otwarte*. W tym okresie Popper niewiele publikuje, władze uniwersyteckie niechętnie patrzą na jego prace własne uznając, że cały czas powinien poświęcać dydaktyce; nie może znaleźć wydawcy dla obu książek. Dopiero dzięki pomocy Ernsta Gombricha oraz Hayeka prace te mogły się ukazać.

Popper chwalił sobie pobyt na antypodach, jednak kiedy wojna zbliżała się do końca zaczął przemyśliwać o wyjeździe. Otrzymał jedną propozycję z Australii, jednak atmosfera, jaka wokół niej panowała, skłoniła go do rezygnacji. Kiedy jednak przyszło zaproszenie od Hayeka do London School of Economics, Popper zdecydował się wyjechać. Dotarł do Anglii w styczniu 1946 r. Tu został profesorem London School of Economics i London University. Jest to okres, gdy Popper staje się znany, odwiedza różne kraje, spotyka się z luminarzami nauki. W roku 1950 odbywa pierwszą podróż do Stanów Zjednoczonych, gdzie wykłada w Harvardzie oraz spotyka Einsteina. Po powrocie przenosi się wraz z żoną do Buckinghamshire, gdzie czuje się lepiej niż w Londynie i gdzie osiedla się na stałe.

Żona skłania go do ponownego wydania *Logiki*. Przygotowywane jest wydanie angielskie i poprawione wydanie niemieckie oraz tom towarzyszący, zatytułowany *Postscript: After Twenty Years* (niewydany). Odbitki korektorskie docierają

w 1957 r., wtedy jednak Popper choruje na oczy i musi poddać się operacji. Wydania *Logiki* ukazują się odpowiednio w 1959 i 1966 r.

Są to ostatnie lata uniwersyteckiej kariery Poppera. W tych latach spływają na niego liczne zaszczyty. W 1965 roku zostaje angielskim szlachcicem, w 1978 – otrzymuje doktorat honorowy wiedeńskiego Uniwersytetu. Na emeryturę przechodzi w 1969 r., ale wciąż jeszcze publikuje. *Conjectures and Refutations* (zawierające m.in część materiałów z niewydanego tomu *Postscript*) ukazuje się w 1963 r., *Objective Knowledge* – w 1972, autobiografia oraz *Replies to my Critics* – w 1974, *The Self and Its Brain* (wraz z Johnem C. Ecclesem) – w 1977, *Die beiden Grundprobleme* – w 1979 oraz duża ilość artykułów.

ZAGADNIENIE INDUKCJI I DEMARKACJI

Die beiden Grundprobleme podzielone zostały na dwa tomy, z których jeden dotyczyć miał zagadnienia indukcji, a drugi – demarkacji. Zanim przejdziemy jednak do omówienia tych zagadnień należy zwrócić uwagę, że Popper podkreślał, iż zajmował się *logiką* poznania czy odkrycia naukowego, a nie psychologią, oraz że uznaje, iż mieszanie psychologii i epistemologii prowadzi do nadużyć, jak te w przypadku problemu indukcji[2].

Indukcja to wnioskowanie od szczegółu do ogółu, jednakże logicznie rzecz biorąc, nie ma poprawnego schematu wnioskowania, uprawniającego do przyjmowania wniosków tego typu. Żadna ilość obserwacji ani potwierdzeń nie jest w stanie uzasadnić prawdziwości (a więc zweryfikować) jakiejś teorii, gdyż jednostkowe nawet zjawisko może zmusić do jej odrzucenia. Tak więc należy zrezygnować z programu neopozytywistów głoszącego, że teoria naukowa może zostać zweryfikowana w oparciu o zdania bazowe, odnoszące się bezpośrednio do obserwacji.

W konsekwencji rozwój naszej wiedzy zależy zawsze od istnienia jakiejś teorii: rzeczywistość sama nie uczy nas niczego, dopiero kiedy rozpoznamy problem, a następnie sformułujemy hipotezę, mającą go rozwiązać, możemy zwrócić się ku rzeczywistości w celu potwierdzenia (korroboracji) hipotezy. To potwierdzenie zakłada procedury dedukcyjne, a nie indukcyjne: po sformułowaniu hipotezy możemy środkami dedukcji wyprowadzić z niej wnioski, a następnie poddać je empirycznemu sprawdzeniu. Jeżeli hipoteza zostanie sfalsyfikowana – należy ją odrzucić lub poprawić; jeżeli natomiast doświadczenie ją potwierdzi – może stać się teorią. Tak więc w nauce nie istnieje prawda bezwzględna, a nawet najbardziej „oczywiste", długo i powszechnie uznawane teorie mogą zostać kiedyś odrzucone.

O ile jednak teoria nie może zostać uzasadniona, uzasadnione mogą być nasze preferencje dotyczące wyboru jednej teorii spośród wielu możliwych. Stopień potwierdzenia teorii, ilość przypadków przez nią wyjaśnianych itd. mogą mieć podstawowe znaczenie przy wyborze jednej teorii w stosunku do innej.

Pozytywiści poszukiwali kryterium, dzięki któremu udałoby się odgraniczyć naukę od nie-nauki, jednak – jak sądzi Popper – chodziło im głównie o oddzielenie nauki od metafizyki, co jest błędnym postawieniem sprawy. Popperowi natomiast chodzi o oddzielenie nauki od pseudonauki. Tego kryterium poszukiwali pozytywiści głównie wśród różnych koncepcji znaczenia: twierdzenia nienaukowe miały zostać wyeliminowane na tej zasadzie, że są bezsensowne, nie posiadają żadnego znaczenia. Ten problem, określony mianem demarkacji, Popper rozwiązał wprowadzając kryterium obalalności; kryterium tego nie należy jednak rozumieć jako kryterium znaczenia.

Jeśli jakaś teoria sformułowana jest w taki sposób, że nie może istnieć doświadczenie, które mogłoby taką teorię sfalsyfikować, a więc obalić, to teoria ta jest nienaukowa. Popper podkreśla rolę zetknięcia się z psychoanalizą i marksizmem w sformułowaniu tej koncepcji: różne nurty psychoanalizy były w stanie każde zjawisko wykorzystać do potwierdzania własnych tez. Należy dodać, że różne teorie mogą różnić się co do stopnia ogólności, toteż Popper za najbardziej znaczące uznaje teorie bogate, te, które zawierają dużo treści; są to teorie, które stosunkowo łatwo jest obalić, ale jednocześnie w przypadku potwierdzenia znacznie rozszerzają naszą wiedzę – to teorie, z których można wyprowadzić dużo rozmaitych wniosków i poddać je sprawdzianowi empirycznemu. Konsekwencją tego stanowiska jest postulat możliwie najbardziej krytycznego egzaminowania zastanych teorii, gdyż od tego głównie zależy postęp wiedzy.

Jednocześnie jednak każda teoria może zostać przetworzona w teorię nieobalalną, i to stosunkowo prostymi środkami. Nierzadko też i naukowcy stosują tak zwane hipotezy *ad hoc*, aby ratować jakąś teorię w przypadku niepowodzeń eksperymentalnego potwierdzenia. Nie zawsze taka hipoteza musi być błędna; dlatego też za poczynanie nienaukowe uznać należy przedstawienie teorii całkowicie nieobalalnej, a nie „usztywnienie" jakiegoś elementu teorii.

Tak rozumiany program podkreśla aktywną rolę podmiotu w procesie poznania: przyroda niczego nas nie uczy sama z siebie, jedynie odpowiada na próby sprawdzania naszych hipotez. Ponadto Popper uważa, że rozwiązanie jakiegoś problemu, a nawet podjęcie próby rozwiązania przez testowanie hipotezy, rodzi nowe pytania; proces poznania rozwija się od problemu przez hipotezę i jej badanie z powrotem do problemu, a więc w pewnym sensie po zamkniętym obwodzie, jakkolwiek powstają coraz nowe problemy i coraz nowe rozwiązania. (Do tego schematu doszedł – jak sam stwierdza – starając się dostosować heglowską dialektykę do metody prób i błędów.) Należy tu zaznaczyć, że wbrew pozytywistom Popper uznawał pozytywną rolę problematyki nienaukowej w formułowaniu hipotez; jego zdaniem wiele teorii, które stały się teoriami naukowymi, zanim zaczęły być stosowane do określonych problemów i testowane, wcześniej funkcjonowały jako nienaukowe przekonania i koncepcje, chociażby metafizyczne.

HISTORYCYZM I NAUKI SPOŁECZNE

Popper zdecydowanie opowiada się za metodologiczną jednością nauki, za tym, że nauki społeczne mogą i powinny stosować metody nauk przyrodniczych, szczególnie fizyki; stanowisko to określa on mianem naturalizmu. W *Nędzy historycyzmu* szczegółowo przytacza argumenty przeciwko uznawaniu jakichkolwiek istotnych odstępstw od tej zasady, jakkolwiek w toku rozwoju jego poglądów zagadnienie różnicy nie było mu obce; upatrywał też swego czasu wagę tego rozróżnienia w fakcie, że w naukach społecznych przewidywania mogą wpływać na badany przedmiot (efekt Edypa); potem jednak uznał, że to samo występuje w dyscyplinach biologicznych. Z drugiej wszakże strony Popper opowiada się przeciwko dogmatycznemu naturalizmowi (scjentyzmowi).

Zarówno w *Nędzy historycyzmu*, jak i w *Społeczeństwie otwartym* Popper definiuje historycyzm jako doktrynę, wedle której istnieją obiektywne prawa rozwoju historycznego, prawa, których obalić nie można, a można (i należy) co najwyżej im się podporządkować. Popper walczy z historycyzmem, zarówno jako doktryną nauk społecznych, jak i przeciwko próbom politycznego wdrażania koncepcji, wypływających z przyjęcia takiej doktryny. Warto zauważyć, że tak, jak w *Logice* Popper walczył z weryfikacjonizmem, a pośrednio ze starym bardzo przekonaniem o istnieniu niezmiennych praw przyrodniczych, które nauka ma odkryć, tak tutaj odmawia istnienia takich praw w dziedzinie rozwoju społecznego[3].

Popper uznaje, że twierdzenie d o g m a t y z m u, iż odkryte zostały niezmienne prawa rozwoju społecznego, prowadzi do prób wdrożenia tych praw w życiu społecznym. Próby takie mają z reguły przyjmować charakter całościowy, holistyczny i prowadzić do przekształcenia całego społeczeństwa. Jako takie są one – zdaniem Poppera – próbami utopijnymi. Przeciwko tej utopijnej inżynierii społecznej przedstawia on swoją koncepcję cząstkowej inżynierii społecznej, polegającej na unikaniu reform całościowych, prowadzących z konieczności do zatracenia sterowalności, gdyż całościowość zasłania nam możliwość analizy i kontroli przeprowadzanych zmian, analizy polecającej krytycyzm, tj. porównywanie rezultatów otrzymanych z założonymi oczekiwaniami, postępowanie uważne, dające się kontrolować itp.

W *Społeczeństwie otwartym* Popper drobiazgowo analizuje i poddaje druzgocącej krytyce poglądy społeczno-polityczne Platona, Hegla i Marksa, ale nie oszczędza i innych teoretyków oraz koncepcji, jak chociażby socjologii wiedzy. W pracy tej, którą sam uznaje za ważniejszą od *Nędzy historycyzmu*, podkreśla, że metodę krytyczną, nakazującą stosowanie procedur testujących w możliwie szerokim zakresie, można uogólnić aż do stworzenia postawy, określanej przez niego mianem krytycznej lub racjonalnej. Dołącza się tutaj postulat – określany mianem

krytycznego racjonalizmu – nakazujący maksymalizację takiej właśnie krytycznej postawy, otwartości na krytykę i gotowości do krytykowania.

Konsekwencją tych tez jest przekonanie, że zawsze żyć będziemy w niedoskonałym społeczeństwie, gdyż nigdy nie zdarza się taka sytuacja, byśmy wiedzieli dość, by nie popełniać pomyłek. Poza tym nie istnieje bezkonfliktowe społeczeństwo ludzkie. Nie znaczy to oczywiście, że nie powinniśmy usuwać konfliktów – to jednak należy robić w sposób powyżej opisany, bez popadania w dogmaty historycystyczne.

Analizy przeprowadzane w tej pracy prowadzą Poppera do sformułowania koncepcji społeczeństwa otwartego jako przeciwieństwa społeczeństwa zamkniętego (magicznego, trybalnego czy kolektywnego). Oprócz tych dwóch kategorii Popper mówi o społeczeństwie abstrakcyjnym, jako o możliwej drodze ewolucji społeczeństwa otwartego. Społeczeństwo zamknięte to społeczeństwo zorganizowane na sposób organiczny, gdzie istnieje wiele współzależności pomiędzy poszczególnymi częściami czy grupami społecznymi, zaś powiązania są tak silne, iż społeczeństwo reglamentuje w zasadzie wszelkie dziedziny życia - brak tu miejsca na swobodną decyzję jednostki. W społeczeństwie otwartym mogą natomiast wytworzyć się antagonistycznie nastawione siły, gdyż w jego strukturze jednostka może swobodnie dokonywać wyborów, może stanowić o sobie, może dążyć do zmiany struktury społecznej. Idealne społeczeństwo abstrakcyjne byłoby zbiorem jednostek powiązanych wzajemnie wyłącznie więzami zewnętrznymi, nie komunikujących się ze sobą i żyjących obok siebie. Oczywiście istnieją jeszcze inne zagrożenia, na jakie wystawione jest społeczeństwo otwarte[4]. Mimo to Popper uznał, że przejście od społeczeństwa trybalnego do otwartego było największym krokiem naprzód, jaki zrobiła ludzkość.

ŚWIAT 3.[5] I OBIEKTYWNOŚĆ WIEDZY

Rozważania nad kwestiami logiki poznania prowadzą Poppera do sformułowania pewnych poglądów, dotyczących natury ludzkiej wiedzy. Uznaje on zasadniczo, że ma ona charakter obiektywny, czym przeciwstawia się znacznej części tradycji filozoficznej, z klasycznym empiryzmem na czele. Obiektywność wiedzy polegać ma na tym, że należą do niej logiczne treści teorii, zasadniczo niezależne od aktualnego subiektywnego ujmowania ich przez podmiot. Wiedzy obiektywnej przeciwstawia Popper wiedzę subiektywną, zrelatywizowaną do podmiotu.

Takie rozumienie wiedzy prowadzi Poppera do sformułowania jego znanej teorii trzech światów (za poprzedników uznaje Popper Bolzana i Platona, przy czym tego ostatniego uważa za odkrywcę wiedzy w znaczeniu obiektywnym). Świat 1. ma być światem przedmiotów fizycznych, doskonale znanym nam z codziennego doświadczenia. Świat 2. to świat wiedzy subiektywnej, ujmowanej

przez podmiot, rozumianej jako treści świadomościowe. Wreszcie świat 3. to świat wiedzy obiektywnej; do świata tego należą nie tylko teorie, ale także problemy naukowe i sytuacje problemowe, naukowe przypuszczenia, dyskusje, argumenty itp. Należy dodać oczywiście, że obok teorii potwierdzonych do świata tego należą także teorie wątpliwe, a nawet fałszywe.

Popper opowiada się za autonomią świata 3. Nie znaczy to oczywiście, że światy te nie są wzajemnie powiązane; nawet w pewnym sensie świat 2. jest wyróżniony: tylko on może komunikować się z oboma pozostałymi, tj. światem wiedzy obiektywnej i światem obiektów fizycznych, co nie oznacza, aby świat 3. nie miał żadnego związku ze światem 1. Świat 3. jest reprezentantem świata 1., zaś teorie świata 3. odsyłane są do sprawdzenia w świecie 1. Autonomię świata 3. rozumieć należy jako niezależność względem tego, czy jakiś podmiot aktualnie ujmuje w swojej wiedzy subiektywnej daną teorię. Więcej nawet, świat 3. może żyć niejako swoim własnym życiem, gdyż – jakkolwiek jest produktem ludzkim – człowiek może odkrywać w nim nowe problemy i zagadnienia teoretyczne w sposób niezależny od swojego wcześniejszego doświadczenia, na mocy samych praw logicznych, rządzących w tym świecie lub zapoznając się z materiałami (jak np. książki) będącymi zapisami, których logiczną treść stanowią teorie. Człowiek potrafi także tworzyć systemy nieskończone, których sam nie jest w stanie ogarnąć; jeśli przyjmujemy, że do świata 3. należą wszelkie konsekwencje zawartych w nim twierdzeń, to możliwe jest dokonanie w nim odkrycia, a przynależność doń jakiegoś elementu wcale nie zakłada tego, że jest lub kiedykolwiek był on ujmowany przez jakiś podmiot.

Jeszcze wyraźniej stosunek świata 2. do świata 3. Popper wyraża twierdząc, że to świat 3. wyjaśnia świat 2., ale nigdy odwrotnie: to reguły panujące w świecie wiedzy obiektywnej stanowić mogą uzasadnienie dla przyjmowania przez nas twierdzeń w sposób subiektywny, jednak żadne badania dotyczące wiedzy subiektywnej – procesu tworzenia wiedzy tak, jak faktycznie on przebiega – nie mogą stanowić uzasadnienia dla przyjęcia danych twierdzeń. Tak więc Popper odrzuca badania psychologiczne czy historyczne we wszelkiej postaci, jako środki prowadzące do zrozumienia procesów zachodzących w świecie 3.

DZIEŁO

Całości pozostawionej przez Poppera spuścizny nie da się ująć w tak ciasnych ramach, jednak należy zwrócić jeszcze uwagę na kilka elementów. Oprócz przedstawionych tu nieco szerzej poglądów, Popper formułuje wiele hipotez odnoszących się do historii filozofii, a także zabierał nieraz głos w kwestiach, dotyczących szczegółowych zagadnień niektórych teorii naukowych (przede wszystkim chodzi o fizykę kwantową i biologiczną teorię ewolucji) oraz w kwestii psychofizycznej

(opowiadał się za interakcjonizmem). Jeśli chodzi o historię filozofii, to nie tylko wyznaje on określoną koncepcję jej tworzenia, ale jeszcze pogłębia ją i stosuje w praktyce. Jego podejście, koncentrujące się bardziej na sytuacji problemowej niż historycznej, pozwala mu na zacieranie dystansu czasu, jaki dzieli go od materiału badanego; taki charakter mają chociażby analizy myśli Platona w *Społeczeństwie otwartym*. Ta książka, ale także jego pisma pomniejsze, są kopalnią ciekawych pomysłów interpretacyjnych i jednocześnie poligonem do sprawdzania jego koncepcji pisania historii filozofii.

Drugą rzeczą, która zdumiewa przy bliższym przyjrzeniu się dorobkowi uczonego, jest spójność całości wysiłku filozofa, spójność, której sam on był doskonale świadom. Jego prace dotyczące filozofii i metodologii nauki, krytyka ideologii, badania historycznofilozoficzne, a nawet rozważania dotyczące teorii sztuki (gdy np. stosuje kategorie subiektywności i obiektywności do opisu muzyki) – wszystkie te wysiłki zbiegają się we wspólnym punkcie, i to w dwojaki sposób. Po pierwsze – ze względu na zazębianie się problemów występujących w różnych obszarach i nieustanne powracanie pewnych elementów przewodnich. Po drugie – jako afirmacja myśli krytycznej, nie poddającej się dogmatom, myśli dążącej do tworzenia nowych problemów i nowych teorii, gdyż tylko dzięki zadaniu pytania powstają problemy, a tylko dzięki sformułowaniu teorii można znaleźć rozwiązanie.

Także niesłychanie trudną sprawą jest podjęcie się oceny, choćby pobieżnej, znaczenia prac Poppera dla rozwoju filozofii współczesnej. Jego koncepcja falsyfikacjonizmu walnie przyczyniła się do rozpadu neopozytywistycznych koncepcji nauki. Z drugiej wszakże strony zniszczenie wiary w docieranie do praw nauki tak, jak rozumiane były one przez stulecia, jako niezmiennych pewników, a zarazem pozostawienie teoriom naukowym co najwyżej charakteru prawdopodobieństw, przyczyniło się do powstawania koncepcji od popperowskiej odmiennych. Mam tu na myśli kwestie związane z problemem realizmu w nauce i podkreślaniem roli elementów pozalogicznych, takich jak historyczne czy socjologiczne, w kształtowaniu teorii i poglądów naukowych. Koncepcje wysuwane w ramach socjologii wiedzy, czy przez Thomasa Kuhna, uderzały nie tylko w zasady neopozytywizmu, ale także w koncepcję obiektywności wiedzy. Nie jest sprawą zamkniętą także kwestia metody nauk humanistycznych, jak o tym przekonywająco pisze S. Amsterdamski w cytowanej pracy.

K.R. Popper pozostawił po sobie nie tylko teorie naukowe, ale także posiadające dużą wartość materiały biograficzne. Można nawet powiedzieć, że *Unended Quest* jest praktycznym zaprzeczeniem tego, co sam nieraz o sobie napisał: tego mianowicie, że nie interesował się psychologią odkrycia naukowego, a wyłącznie logiką – jego autobiografia stanowi niezłe studium z tej pierwszej dyscypliny.

Tytuł tej autobiografii w angielskim oryginale[6], mówiący o niezakończonym poszukiwaniu, rozumieć można dwojako. Na pewno w tytule tak osobistej

wypowiedzi Popper chciał przekazać coś, co uznał za istotne dla swojego życia – wielokrotnie podkreśla on swoje oddanie idei krytycyzmu, jako podstawowej wartości. Wartości, którą rozumieć można w rozmaitym sensie i w rozmaity sposób: jako wartość poznawczą w epistemologii, praktyczną w działaniach naukowca czy w czynach polityka, a nawet moralną. To tytułowe poszukiwanie oznaczać może – jak sądzę – jeszcze coś więcej, mianowicie metaforę dla sytuacji ludzkości w jej poznawczych zmaganiach ze światem, wymagających odrzucenia jakiegokolwiek dogmatyzmu i przyjęcia postawy nieugiętego ponawiania prób. To poszukiwanie więc jest sprawą nas wszystkich. Jednak dla Karla R. Poppera to poszukiwanie już się zakończyło.

Przypisy

[1] Zwięzłą charakterystykę filozofii nauki w Austrii podaje: J.C. N y í r i: *Element austriacki w filozofii nauki*, „Principia" T. VIII–IX s. 91–100.

[2] *Logika odkrycia naukowego*, s. 31–32 (wszystkie wydania według zamieszczonej bibliografii).

[3] Analizę stanowiska Poppera znaleźć można w: Stefan A m s t e r d a m s k i: *Słowo wstępne*. W: K.R. P o p p e r: *Nędza historycyzmu. Warszawa 1989.*

[4] Pisze o tym na przykład Leszek K o ł a k o w s k i: *Samozatrucie otwartego społeczeństwa. Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań*, Londyn 1984 Aneks s. 206–216.

[5] Przyjmuję formułę pisania 'świat 3.' a nie „trzeci świat" za sugestią wyrażoną przez Poppera, że ta forma ostatecznie wydała mu się lepsza.

[6] W tłumaczeniu niemieckim autobiografia nosi tytuł *Ausgangspunkte* (punkty wyjścia).

Wojciech Jerzy Bober
(Warszawa)

Bibliografia prac K.R. Poppera

(w nawiasach kwadratowych podano rok pierwszego wydania)

Główne publikacje:

Logik der Forschung [1934] Wien 1934 Julius Springer Verlag; wyd. 7. rozszerzone: Tübingen 1982.

The Poverty of Historicism [1943] (pierwsze wydanie w: *Economica* T. 11–12) London Routledge & Kegan Paul, i Boston, Mass., 1957 The Beacon Press.

The Open Society and Its Enemies [1945], 2 t. London 1945 George Routledge & Sons Ltd.

The Logic of Scientific Discovery [1959], Hutchinson & Co., London i Basic Books Inc., New York 1959.

Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge [1963], London Routledge & Kegan Paul i Basic Books Inc., New York.

Objective Knowledge: An Evolutionary Approach [1972], wydanie poprawione: Oxford 1979 Clarendon Press.

The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism (wraz z Johnem C. Ecclesem) [1977], Berlin, Heidelberg, London, New York 1977 Springer International.

Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie [1979] Tübingen 1979 Troels Eggers Hansen.

Auf der Suche nach einer besseren Welt. Vorträge und Aufsätze aus dreißig Jahren [1984], München Piper.

Materiały zwierające informacje biograficzne:

Unended Quest. An Intellectual Autobiography [1974], wyd. poprawione: Illinois 1976 Open Court, La Salle.

Offene Gesellschaft – offenes Universum (wywiad przeprowadzony przez Franza Kreuzera) [1982]. Wyd. II, Wien 1983 Franz Deuticke Verlagsgesellschaft m.b.H.

Materiały bibliograficzne:

Bibliography of the Writings of Karl Popper (oprac. Troels Eggers H a n s e n), W: *The Philosophy of Karl Popper*. W serii „The Library of Living Philosophers", T. 14/I i 14/2, (red.) Paul A. S c h i l p p, Illinois 1974 Open Court, La Salle, s. 1199–1287.

Selected Bibliography. W: K. P o p p e r: *Unended Quest. An Intellectual Autobiography*. Illinois 1976 Open Court, La Salle, s. 240–250.

Przekłady polskie:

Logika odkrycia naukowego. Z angielskiego przeł. Urszula N i k l a s, Warszawa 1977 PWN.

Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie (kilka wydań, różne tłumaczenia) ostatnie: przeł. Halina K r a h e l s k a. Warszawa 1993 PWN.

Nędza historycyzmu z dodaniem fragmentów *Autobiografii*. Wyd. II Warszawa 1989 Wydawnictwo KRĄG.

Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna. Przeł. Adam C h m i e l e w s k i. Warszawa 1992 PWN.